

Сучасний менеджмент: Навч.-прикладний посібник. – Львів: Центр Європи, 1995. – 176 с. 7. Лист головної Державної податкової інспекції “Про звільнення від сплати податку на додану вартість робіт по ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи” за 10.01.95. – № 14-320-26/10-109. 8. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / Пер. с англ. – М.: Дело, 1992. – 702 с. 9. Пасхавер О. ООН уповноважене заявити // ПіК. – 26 лютого – 4 березня, 2002. – №7. – С. 38–39. 10. Постанова Кабінету Міністрів України “Про граничну чисельність працівників центрального апарату Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи” від 12.04.2000. – № 641. 11. Постанова Кабінету Міністрів України “Про норми харчування та часткову компенсацію вартості продуктів для осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 21.05.92. – № 258. 12. Постанова Національної Академії наук “Про результати наукових досліджень установ НАНУ з чорнобильської тематики та заходи щодо підвищення їх ефективності” за 11.01.96. – №1. 13. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про виплату в 1992 році компенсації при самостійному санаторно-курортному лікуванні чи відпочинку громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” за 17.07.92. – № 444-р. 14. Розпорядження Президента України “Про заходи щодо поліпшення медичного обслуговування громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 1.12.93. №129/93РП. 15. Світовий екологічний журнал // Літо-осінь. – 2000. – С. 1–16. 16. Хміль Ф.І. Основи менеджменту: Підручник. – К.: Академвидав, 2003. – 459 с. 17. Чорнобильська трагедія та її наслідки // Коледжанин. – 2001. – №4. – С. 38–42 18. Warren J. Keegan, Sandra E. Moriarty, Thomas R. Duncan, Stanley J. Paliwoda. Marketing – Canadian editions, Prentice Hall Canada Inc. Scarborough, Ontario, 1995/185.

УДК 336.221.264

О.І. Тревого, В.В. Гуменюк

Національний університет “Львівська політехніка”

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ СФЕРИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

© Тревого О.І., Гуменюк В.В., 2006

Досліджуються проблеми, пов’язані із системою оподаткування сфери малого та середнього підприємництва (МСП), які стримують його розвиток, зумовлюють приховування – тінізацію підприємницької діяльності. Запропоновано альтернативні економічні механізми для стимулювання розвитку суб’єктів МСП, зменшення тіньового сектору, а саме: запровадження податкових пільг та удосконалення спрощеної системи оподаткування.

This article contains of research results connected with taxation in Small and Medium Business (SMB). Some of these problems are breaking SMB development and move it to the shade-economy. This article discuss the alternative economic mechanism to develop SMB, regulate taxation and decrease shade-economy.

Постановка проблеми та її зв’язок із важливими науковими та практичними завданнями. Вирішувати проблему податкового тиску на підприємства малого та середнього бізнесу почали відтоді, як у липні 1998 року набрав чинності Указ Президента України “Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб’єктів малого підприємництва”. Однак не припиняються постійні наполегливі спроби спотворити або навіть повністю відкинути спрощену систему оподаткування та обліку. Незаперечним є той факт, що прийняття нового Податкового кодексу доцільне лише в тому випадку, коли він буде покращувати підприємницький клімат у

країні. Податковий кодекс повинен передбачати максимальне спрощення оподаткування, значне зменшення кількості податків та реальне зниження їх ставок; чітку регламентацію відносин податкових органів та платників податків, що забезпечить надійний захист прав останніх тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій за проблемою. Проблеми детінізації (легітимації) економіки досліджувались в наукових працях В. Безрубченка, В. Мандибури, П. Пушкаренка, Ю. Логвиненка, І. Комарницького, О. Кузьміна та ін. У своїх працях В. Безрубченко та В. Мандибура вивчають причини виникнення, обсяги та заходи з удосконалення механізмів боротьби з тіньовою економікою. П. Пушкаренко та Ю. Логвиненко основну увагу приділяють вивченню причин виникнення та існування тіньової економіки, до яких належить тіньова зайнятість та нелегальне виробництво, приховування прибутків підприємств та доходів громадян від оподаткування, шахрайство у фінансово-кредитній сфері та ціноутворенні, розкрадання державної власності, кримінальний бізнес та комп'ютерна злочинність, відмивання брудних грошей [1, с. 45–48]. Однак наукові праці здебільшого стосуються удосконалення існуючих механізмів детінізації. Додаткові заходи до чинних механізмів ще не досліджені.

Цілі статті. З метою отримання відчутних результатів у сфері детінізації економіки України та податкового стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва необхідно внести багато змін щодо політики оподаткування малого бізнесу, які будуть максимально економічно прийнятними і не спонукатимуть до роботи в „тіні”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємництво в Україні після більш ніж 70-літньої перерви має невелику історію. Початок розвитку малого підприємництва в Україні припадає на кінець 1980-х років, найбільш динамічний період становлення малих підприємницьких структур. Початок 1990-х років відзначився найвищими темпами зростання кількості малих та середніх підприємств (МСП) та чисельності зайнятих у них, проте цей економічний факт має дещо парадоксальний характер, оскільки фінансову базу малого підприємництва в цей період під впливом податкового пресингу практично вже було підірвано. З 1995 р. починає окреслюватися новий період розвитку МСП, коли можливості надприбутковості торговельно-посередницької діяльності практично почали вичерпуватися. Цей період внутрішніх змін у динаміці та структурі малого підприємництва відзначився істотним скороченням кількості МП [6].

Досить визначним є істотне поживлення інвестиційної активності МСП, починаючи з 1996 року, проте рівень розвитку сектору однозначно оцінюється як недостатній. Результати досліджень [3] стану розвитку малого та середнього підприємництва свідчать, що за багатьма показниками Україна на порядок відстає від промислово розвинутих країн. Спеціалісти з питань перехідної економіки, зокрема проф. Б. П'ясецький, виділяють чотири фази становлення МСП: зародження – 1-й рік, бурхливий розвиток – 2-й і 3-й роки, насичення – 1 рік, саморегуляція з відповідними структурними перетвореннями. На останньому етапі досягається насичення, тобто конкурентна щільність, в результаті якої відбувається “відмирання” слабких і компенсуюча зміна їх новим бізнесом [7]. Зарубіжний досвід показує, що такі країни, як Польща, Чехія, Угорщина досягли четвертої фази саморегуляції; країни Балтії, Словенія та Словаччина наближаються до третього етапу, оскільки на етапі переходу до ринкової економіки були на вищому ступені економічного розвитку та зовнішньоекономічних відносин; Румунія, Болгарія та Росія перебувають на різних стадіях бурхливого розвитку.

За умови успішного виконання економічних реформ Україна ще в 1996 році повинна була досягти фази “саморегуляції”. На цьому етапі відповідно до розміру територій, чисельності населення, кількості зайнятих у суспільному виробництві показник кількості малих підприємств повинен був досягти 2,5–3 млн., на яких зайнято не менше 10 млн. чол., проте Україна відстає від кількісних орієнтирів фази насичення приблизно на п'ять років [8, с. 44]. З 2002 року Україна на шляху до *саморегулювання* сектору малого та середнього бізнесу, коли відбувається безперервний

процес створення одних підприємств на тлі одночасного розпаду інших. При цьому загальна кількість підприємств практично не змінюється (на тривалому проміжку часу) [3].

Характеризуючи проблеми становлення та розвитку МСП в Україні, слід зазначити, що вони значно гостріші порівняно з країнами зі стабільною ринковою економікою. Це зумовлено насамперед тим, що українське підприємництво зароджувалося в умовах суспільства, яке довгий час переборювало обмеження колишньої радянської адміністративно-командної системи господарювання та управління, спираючись передусім на ті самі політичні сили, структури, теорії, масову свідомість, соціальну психологію тощо, що склалися у рамках цієї системи на певній стадії її еволюції та функціонували протягом понад сімдесят років. У “Національній програмі сприяння розвитку малого підприємництва в Україні” [6] зазначається, що основними чинниками, які заважають розвитку малого підприємництва в Україні, є:

- відсутність чітко сформульованої через систему правових актів державної політики у сфері підтримки малого підприємництва;
- збільшення адміністративних бар’єрів (реєстрація, ліцензування, сертифікація, системи контролю і дозвільної практики, регулювання орендних відносин тощо);
- неефективність механізмів фінансово-кредитної підтримки;
- надмірний податковий тиск і обтяжлива система звітності;
- невпевненість підприємців у стабільності умов ведення бізнесу, високий рівень тіньової економіки;
- надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб’єктів господарювання.

Державна підтримка МСП в усьому світі, а особливо в постсоціалістичних країнах, необхідна для створення нормальних умов розвитку економіки. За своєю економічною суттю така державна підтримка повинна бути інструментом, який вирівнював би умови господарювання великого й малого бізнесу, але при цьому таким інструментом, який не порушував би (або порушував із мінімальним ступенем) дії ринкових механізмів у конкуренції між ними. Необхідність формування та проведення дієвої та ефективною як загальнодержавної, так і регіональної політики щодо підтримки та розвитку малого підприємництва, що відповідає стратегічним векторам розвитку економіки, за цих умов не викликає сумніву [6].

Оцінюючи законодавче забезпечення ринкових перетворень в Україні стосовно малого бізнесу станом на початок 1998 року за допомогою критеріїв легітимності, порядку та добробуту, розроблених П. Райментом (див. таблицю), Л.О. Воробйова виявила [9, с. 12], що лише два з них (Закони України “Про власність” та “Про підприємництво”) повністю відповідають цим критеріям. В таблиці: Л – легітимність; П – порядок; Д – добробут. Відповідність принципам П. Раймента: + відповідає; – не відповідає. Ще два закони України “Про підприємства в Україні” та “Про господарчі товариства” відповідають принципам П. Раймента лише частково (одному з трьох). А два закони України “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції” та “Про систему оподаткування” отримали оцінку невідповідності щодо усіх принципів П. Раймента: як щодо легітимності, так і щодо порядку та добробуту. Така ситуація є загрозливою, оскільки через формування законодавчої основи підприємництва визначаються напрямки і створюються формальні умови розвитку бізнесу.

Підприємці розглядають податкове законодавство як одну з найбільших проблем для МСП. Центральне місце у цій проблемі посідають складність та нестабільність системи податків, недостатня гнучкість та надзвичайно високий рівень оподаткування. Податковий тягар для деяких підприємств надзвичайно важкий. Під час соціологічного опитування [6], проведеного серед підприємців щодо частки прибутку їхніх підприємств, яка йде на виплату податків, виявилось, що в 99 % підприємств понад 50 % прибутку йде на виплату податків. Крім того, на 50 % усіх малих підприємств ця величина становить понад 70 % прибутку, а ще на 20 % підприємств більше 80 % прибутку у вигляді податків і зборів забирається державою. Українські МП мають дуже мало стимулів працювати як частина легальної економіки.

Оцінка законодавчої бази МСП в Україні

Закон України	Значення закону для малого бізнесу	Відповідність принципам П. Раймента		
		Л	П	Д
“Про власність”	Надає малому бізнесу однакові права з крупними підприємствами, приватній власності – з колективною, корпоративною і державною	+	+	+
“Про підприємництво”	Встановлює свободу формування і функціонування малого підприємництва й обмежує її тільки в тих випадках, коли торкається інтересів держави або партнерських економічних відносин	+	+	+
“Про підприємства в Україні”	Встановлює організаційний механізм створення підприємства та його функціонування, правову технологію діяльності незалежно від розмірів бізнесу	–	+	–
“Про господарчі товариства”	Конкретизує правила створення й ведення господарської діяльності відповідно до форм господарських організацій	–	+	–
“Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції”	Оберегає малий бізнес від нерівноправ'я, пов'язаного з великими економічними можливостями крупного підприємництва, у разі, коли воно прагне монополізму і супроводжує його недобросовісною конкуренцією	–	–	–
“Про систему оподаткування”	Проголошує єдині для усіх суб'єктів господарства принципи побудови системи оподаткування, покликані забезпечити рівновагу, стабільність і стимулювання підприємництва	–	–	–

Джерело: Воробйова Л.О. Формування стимулюючого механізму управління малим бізнесом: Автореф. дис. ...канд. екон. наук. – Донецьк, 1998. – 24 с.

У сфері оподаткування МСП застосовують спрощену систему оподаткування. Однак вона має два істотні недоліки [1]:

- занадто велика складність та витратність для фізичних осіб, які мають дрібний бізнес із малими доходами;
- невиправдано низьке обмеження щодо розміру обороту, який дає право застосування спрощеної системи.

Враховуючи ці аспекти, незаперечним є факт необхідності введення нової, найбільш простої системи оподаткування, яку умовно можна назвати податковою пільгою та удосконаленням спрощеної системи оподаткування. Найпростішою системою оподаткування, передбаченою законодавством України, є спрощена система оподаткування для фізичних осіб. Однак вона передбачає подання ними податкової та статистичної звітності, сплату фіксованого податку, можливість проведення податкових перевірок тощо. Тому вказана спрощена система оподаткування занадто складна та витратна для осіб, які проживають в сільській місцевості та отримують основні доходи від ведення дрібного домашнього господарства та продажу ними виробленої сільськогосподарської продукції, сувенірів, речей для домашнього вжитку. За рахунок цієї діяльності отримують кошти, достатні лише для забезпечення мінімальним споживчим кошиком товарів. Незважаючи на цю особливість, саме така діяльність називається підприємницькою тощо. Через низький рівень освіти, віддаленість від реєстраційних та податкових органів, низькі доходи від такої діяльності зазначені особи не реєструються як приватні підприємці. Це позбавляє їх відповідного пенсійного та соціального страхування, приховує виробничу діяльність від державного, податкового та статистичного обліку, ветеринарного, агрономічного та санітарного нагляду і допомоги. Така ситуація призводить до існування тіньового, необлікованого державного виробництва і зумовлює можливість випуску на ринок харчових продуктів, уражених хворобами, з

перевищеним вмістом шкідливих хімічних речовин внаслідок неправильного застосування добрив, отрутохімікатів та харчових добавок тощо. Для вказаних категорій осіб доцільно запровадити їх повідомчу реєстрацію як суб'єктів підприємництва без зобов'язання особисто з'являтися до органів державної реєстрації та обліку, будь-якого бухгалтерського та податкового обліку та можливості податкових перевірок їх діяльності. З цією метою можна запровадити придбання патенту на індивідуальну підприємницьку діяльність. Сума, яка сплачувалась би за патент, була б спрямована у фонди пенсійного та соціального страхування, на цільову оплату санітарного, ветеринарного та агрономічного нагляду тощо. Такий патент повинен бути обов'язковим до придбання одним із членів родини, який бере трудову участь в господарстві. Право на використання цієї системи повинно надаватися особам, які отримують прибуток, зіставний з середньою заробітною платою в Україні. Так, в грудні 2006 року середня зарплата в Україні становила 1119 грн. [4]. Отже, можна встановити, що вказана система може застосовуватись для осіб з місячним прибутком не більше трьох середніх зарплат. В законодавстві України існує прототип такої системи оподаткування у вигляді податку на промисел, встановлений Декретом Кабінету Міністрів України "Про податок на промисел" [1]. Однак цей Декрет не вирішує вищеприписані проблеми і фактично не застосовується на практиці, оскільки дає можливість здійснювати продажі продукції не більше чотирьох разів на рік.

Спрощена система оподаткування, введена в Україні у 1998 році Указом Президента України "Про спрощену систему оподаткування, облік та звітність суб'єктів малого підприємництва" [5], успішно діє до цього часу. Вказана система має, безумовно, позитивний вплив на розвиток сектору МСП. Однак існує декілька істотних моментів, які перешкоджають її успішному функціонуванню, а саме: дискримінація суб'єктів спрощеної системи та обмеження максимального обороту, за якого можна сплачувати єдиний податок.

З часу запровадження єдиного податку особам, які його сплачують, заборонялось проводити певні види діяльності, до яких належать: торгівля підакцизними товарами, юридична та консалтингова діяльність, здача нерухомості в оренду, а також здійснення реєстрації як платника податку на додану вартість тощо. Такі дії гальмують розвиток суб'єктів МСП, змушуючи їх переходити на загальну систему оподаткування у разі зазначених вище сфер діяльності. При цьому з метою мінімізації збитків зумовлених загальною системою оподаткування підприємства МСП змушені ухилятися від сплати податків та вести тіншову підприємницьку діяльність тощо.

З іншого боку, існує обмеження максимального обороту, за якого можна сплачувати єдиний податок, а саме: спрощена система оподаткування для суб'єктів підприємництва з незначним обсягом виручки від реалізації продукції за рік – для фізичних осіб 500 000 грн., для юридичних осіб – 1 млн. грн. [5]. Однак вказані обсяги є незначними і не змінювались з часу прийняття Указу в 1998 році. Разом з тим, за даними Мінстату реальний валовий внутрішній продукт, а отже, і реальні обсяги виробництва окремих підприємств з того часу зросли на 44 %, а інфляція становить 90,4 %. Для прикладу проаналізуємо оптимальність обмеження виручки вказаними показниками. За даними Міністерства статистики, за обрахунків структури валового внутрішнього продукту за категоріями доходу валовий прибуток і змішаний дохід до 2003 року стабілізувався в розмірі 43 % (в 2002 – 42,1 %, 2001 – 44,3 %) [4]. Отже, можна умовно припустити, що в 2006 році середній прибуток суб'єкта підприємництва в Україні становить близько 40 %. В такий спосіб, приватний підприємець – фізична особа – не може мати річний прибуток, більший за 200 тис. грн. в рік (500 тис. грн. × 0,4 коп., а юридична особа – 400 тис. грн. Отже, в місяць це становить 16,6 (33,2) тис. грн. За вказані кошти підприємець повинен утримувати сім'ю та розвивати свій бізнес. За даними Мінстату в структурі витрат і ресурсів домогосподарств в 2004 році сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство становили 903,5 грн. З урахуванням інфляції і зростання загальних обсягів споживання в 2006 році цей показник становив не менше 1000 грн. Отже, чистий прибуток підприємця становить близько 15 (30) тис. грн. на місяць. Результатом проведених розрахунків є те, що прибуток може бути задовільний лише для малого бізнесу, пов'язаного з дрібною торгівлею та іншими видами підприємництва, які не потребують придбання нерухомості та техніки (для прикладу середня ринкова вартість одного метра квадратного комерційної нерухомості коливається

на рівні 5000 грн., землі – 500 грн.). Слід зазначити, що наведені дані Мінстату лише приблизно відображають реальну ситуацію, оскільки сукупні місячні витрати особи, яка отримує прибуток у розмірі 16,6 тис. грн. на місяць, безумовно більші за 1000 грн., а прибутки суб'єктів малого підприємництва з вказаними обсягами реалізації продукції, як правило, менші за 40 %. Отже, фактично обсяги реалізації продукції багатьох малих підприємств вищі за вказані обмеження і для уникнення їх перевищень частина операцій приховується або переводиться на інших, штучно зареєстрованих підприємств, через що і виникає тіньовий оборот. З метою уникнення такої двозначної ситуації необхідно збільшити максимальні обсяги реалізації продукції, щоб досягти принаймні параметрів, які були на момент ведення спрощеної системи у 1998 році (нівелювати вплив інфляції і привести у відповідність до зростання ВВП). Максимальну виручку суб'єкта спрощеної системи оподаткування слід підняти щонайменше на 134 % (ріст реального ВВП (44 %) та інфляція (90,4 %) з 1998 по 2006 рр.). При цьому для фізичних осіб – підприємств, які реалізують продукцію на суму, більшу за 500 тис. грн., ставку єдиного податку можна збільшити у 2–3 рази.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для виведення сектору малого бізнесу з “тіні” мала б бути поширена практика його кредитування, яка передбачає чітку визначеність реального фінансового та майнового стану позичальників. Проте в основній масі малий та середній бізнес до недавнього часу був позбавлений можливості брати позики. Парадоксально, але українські кредитні установи зацікавлені в його кредитуванні значно менше, ніж іноземні. В Україні ефективно та фактично без проблем щодо повернення позик у сфері мікрокредитування працює багато німецьких та американських приватних фондів та банків, а українські банки та небанківські інституції лише розпочинають практику кредитування, що свідчить про необхідність розроблення спеціальних програм кредитної підтримки сфери малого та середнього підприємства.

Обґрунтовані в роботі заходи щодо детінізації економіки України будуть використані у подальших дослідженнях стосовно конкретних умов та механізмів оподаткування з бази оподаткування ПДВ заробітної плати та визначення величини γ для стягнення соціального податку тощо.

1. Пушкаренко П., Логвиненко Ю. Генезис і соціально-економічні наслідки тіньової економіки // *Економіка України*. – 2004. – № 10. – С. 43–49. 2. Мандибура В.О. Тіньова економіка як об'єкт системного наукового дослідження: *Економічний часопис*. – 1996. 3. Фещур Р.В., Тревого О.І. Розвиток малого бізнесу в Україні: регіональний аспект // *Вісн. Нац. ун-ту “Львівська політехніка”*. – 2001. – № 436. 4. Офіційна Інтернет – сторінка Міністерства статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 5. Указ Президента України № 727/98 від 3.08.98 “Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва”, із змінами та доповненнями. 6. Комарницький І.М. Регіональна політика організаційно-економічної підтримки малих підприємств / *Інститут регіональних досліджень НАН України*. – Львів, 2003. 7. Piasecki Ed.V. *Policy on Small and Medium-sized enterprises in Central and Eastern European Countries*. – Warsaw, 1992. – 263. 8. Кузьмін О.Є., Загородній А.Г., Гром'як Л.С. *Малі форми підприємництва: Навч. посібник*. – Львів: Вид-во “Центр Європи”, 1996. – 96 с. 9. Воробійова Л.О. *Формування стимулюючого механізму управління малим бізнесом: Автореф. дис. ...канд. екон. наук*. – Донецьк, 1998. – 24 с.